

Αμπελόκηποι (Θεσσαλονίκης) 11.1.2021

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ: 110 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ
Μία πολιτικοκοινωνική και πατριωτική προσέγγιση.

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851 -1911) υπήρξε ένας μεγάλος Έλληνας με την αληθινή δηλαδή την πνευματική έννοια του μεγάλου, που όντας από μικρός παθιασμένος με τα γράμματα, μορφώθηκε μόνος του κι έζησε σε απόσταση ασφαλείας από τους «κουλτουριάρηδες» της εποχής του. Εφέτος συμπληρώθηκαν 110 έτη από το θάνατό του. Αξίζει, κατά την άποψή μου, μια προσέγγιση πολιτικοκοινωνική και πατριωτική. Φυσικά μέσα από το πλούσιο έργο του, θα επιχειρήσω να καταδείξω πόσο πνευματικά μεγάλος, διαχρονικός και επίκαιρος ήταν και είναι.

Στην εποχή του συνέβησαν πολλά και σημαντικά γεγονότα της νεώτερης Ελληνική Ιστορίας όπως η χρεοκοπία (δηλ. η πτώχευση) επί Χαριλάου Τρικούπη το 1893 με το γνωστό «δυστυχώς επτωχέυσαμε», οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα το 1896, ο επονομαζόμενος ατυχής πόλεμος με την ήττα από τους Τούρκους το 1897, το κίνημα στο Γουδί του 1909.

Όταν γεννήθηκε, η Ελλάδα είχε 1.015.000 κατοίκους (1851) κι όταν πέθανε (1911) είχε 2.701.000 κατοίκους. Η Αθήνα το 1879 είχε 63.000 κατοίκους και το 1907 είχε 168.000 κατοίκους. Αντί άλλης αναφοράς στη βιογραφία του παραθέτουμε δικό του σημείωμα. Ιδού λοιπόν ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης αυτοβιογραφούμενος:

Έγεννήθην εν Σκιάθω, τῆ 4 Μαρτίου 1851. Έβγήκα ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον εἰς τὰ 1863, ἀλλὰ μόνον τῷ 1867 ἐστάλην εἰς τὸ Γυμνάσιον Χαλκίδος, ὅπου ἤκουσα τὴν Α΄ καὶ Β΄ τάξιν. Τὴν Γ΄ ἐμαθήτευσα εἰς Πειραιᾶ, εἶτα διέκοψα τὰς σπουδὰς μου καὶ ἔμεινα εἰς τὴν πατρίδα. Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1872 ὑπῆγα εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος χάριν προσκυνήσεως, ὅπου ἔμεινα ὀλίγους μῆνας. Τῷ 1873 ἦλθα εἰς Ἀθήνας καὶ ἐφοίτησα εἰς τὴν Δ΄ τοῦ Βαρβακείου. Τῷ 1874 ἐνεγράφην εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν, ὅπου ἤκουα κατ' ἐκλογὴν ὀλίγα μαθήματα φιλολογικά, κατ' ἰδίαν δὲ ἠσχολούμην εἰς τὰς ξένας γλώσσας. Μικρὸς ἐζωγράφιζα Ἀγίους, εἶτα ἔγραφα στίχους, καὶ ἐδοκίμαζα νὰ συντάξω κωμωδίας. Τῷ 1868 ἐπεχείρησα νὰ γράψω μυθιστόρημα. Τῷ 1879

έδημοσιεύθη «Ἡ Μετανάστις», ἔργον μου εἰς τον «Νεολόγον» Κωνσταντινουπόλεως. Τῷ 1882 ἔδημοσιεύθη «Οἱ ἔμποροι τῶν Ἐθνῶν» εἰς τὸ «Μὴ χάνεσαι». Ἀργότερα ἔγραψα περὶ τὰ ἑκατὸν διηγήματα, δημοσιευθέντα εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ ἔφημερίδας.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης”

Ο πατέρας Αδαμάντιος Εμμανουήλ, γόνος ναυτικής οικογένειας, ήταν ιερέας στο νησί της Σκιάθου. Η μητέρα του Αγγελική (Γκιουλιώ) Μωραϊτίδη καταγόταν από αρχοντική οικογένεια του Μυστρά. Ήταν επτά αδέρφια: Εμμανουήλ (πέθανε σε νεανική ηλικία), Ουρανία, Χαρίκλεια, Αλέξανδρος, Σοφούλα, Γεώργιος και Κυρατσούλα.

Συνήθιζε να ψάλλει στον Ιερό Ναό Αγίου Ελισαίου ως δεξιός ψάλτης. Στον ίδιο ναό έψαλε ως αριστερός ψάλτης ο εξάδελφός του συγγραφέας Αλέξανδρος Μωραϊτίδης ενώ εφημέριος ήταν ο Άγιος παπαΝικόλας Πλανάς.

Στα τέλη του 1908 έφυγε από την Αθήνα για το νησί του με σκοπό να μην ξαναγυρίσει στην πόλη «της δουλοπαροικίας και των πλουτοκρατών» όπως ο ίδιος έγραψε.

Ο Παπαδιαμάντης πέθανε στις 2.1.1911 ύστερα από επιδείνωση της υγείας του. Με την είδηση του θανάτου του, το πένθος έγινε πανελλήνιο. Έγιναν επίσημα μνημόσυνα στην Αθήνα, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αλεξάνδρεια και αλλού. Ορισμένοι ποιητές έγραψαν εγκωμιαστικά ποιήματα (Μαλακάσης, Πορφύρας) και τα φιλολογικά περιοδικά της εποχής εξέδωσαν τιμητικά τεύχη, αφιερωμένα στη μνήμη του.

Υπήρξε ποιητικότερος συγγραφέας. Υπήρξε ο πρώτος επαγγελματίας συγγραφέας στην Ελλάδα με την έννοια ότι έγραφε για να βιοποριστεί αλλά και δημοσιογράφος δηλαδή σχολιαστής των δημοσίων πραγμάτων. Λιποδίαιτος και ολιγαρκής.

Ίδού ένα περιστατικό που το αναφέρει ο Νιρβάνας, συνάδελφος του Παπαδιαμάντη στην εφημερίδα «Άστυ» την περίοδο 1899-1902: Όταν ξεκίνησε τη συνεργασία του με την εφημερίδα, του προσφέρθηκε μισθός 150 δραχμών. Βλέποντας όμως τον Παπαδιαμάντη απορροφημένο στους συλλογισμούς του, ο διευθυντής τον ρώτησε: «Μήπως είναι λίγα;» «Πολλές είναι εκατόν πενήντα. Με φτάνουνε εκατό», απάντησε τότε εκείνος, κι έφυγε χωρίς να προσθέσει λέξη, βιαστικός και ντροπαλός. Έτσι... φέρονται και πολλοί εκ των σημερινών διαπλεκομένων αδηφάγων εργολάβων της ενημέρωσης του λαού μας. Αποκαλώ δε και ονομάζω έτσι τους τροπαιούχους του κενού λόγου, τους σκουπιδαραίους της δημοσιολογίας, τους επονομαζόμενους δημοσιογράφους. Ίσως αυτή η στάση του Παπαδιαμάντη, ο περιορισμός του στ' αναγκαία, να προκαλεί την μεγαλύτερη αμηχανία σήμερα. Αυτό τουλάχιστον ισχυρίζεται ο Δημήτρης Νόλλας (βλ. «Φύλλα καπνού», Εστία): «Πίσω από τα λιβάνια και τους ψαλμούς και πίσω από μια γλώσσα που προϋποθέτει παιδεία και άσκηση», γράφει, «κρύβεται ο άνθρωπος που αρνείται να καταλάβει που πάνε τα τέσσερα – που πάει δηλαδή ο Συγγρός, ο δείκτης του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών της εποχής, το Λαύριο και ο εκσυγχρονισμός της Αττικής. Όλα αυτά, με άλλα λόγια, που είναι η πυξίδα του σημερινού αχόρταγου ανθρώπου ...».

Ο Παπαδιαμάντης είναι ένας μεγάλος κοινωνικός και πολιτικός συγγραφέας, ο μεγαλύτερος πολιτικός συγγραφέας των γραμμάτων μας, ο βαθύτερος μελετητής της

κοινωνικής και πολιτικής ζωής της δικής του εποχής αλλά και των μεταγενεστέρων εποχών. Ως πολιτικός συγγραφέας ο Παπαδιαμάντης είναι και οξύτατος σατιριστής και γι' αυτό ίσως ενόχλησε τότε, όπως ενοχλεί και τώρα. Κι επειδή οι πολιτικοί στοχασμοί του Παπαδιαμάντη ήσαν άκρως ενοχλητικοί, καθότι ήσαν σωστοί, **βρέθηκε και γι' αυτόν η ταμπέλα του «συντηρητικού» και του «αντιδραστικού».** Αλλά όμως κανείς προοδευτικός δεν μας έχει δώσει με τόση περιγραφική γλαφυρότητα την ευτέλειά του τότε και τώρα πολιτικού μας βίου στο βαθμό που το πέτυχε ο Παπαδιαμάντης με το περίφημο αφήγημα «*Οί Χαλασοχώρηδες*», που δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στην *Ακρόπολη* του Γαβριηλίδη τον Αύγουστο του 1892. Ο Παπαδιαμάντης ήταν αρνητικός έναντι της τότε πολιτικής, διότι έβλεπε να διαμορφώνεται ένας πολιτικός βίος έξω από την πνευματική και ηθική παράδοση της εκκλησίας. Όπως πολύ σωστά παρατήρησε ο Σπύρος Μελάς, **«είναι ο μόνος που είδε, ότι ή θρησκεία, με άλλα λόγια ή όρθοδοξία, ήταν ή σπονδυλική στήλη του έθνικού σώματος».**

Κατά τον Παπαδιαμάντη «Η πλουτοκρατία, με την πνευματική της και όχι με την ταξική της έννοια, ήτο και θα είναι ο μόνιμος άρχων του κόσμου, ο διαρκής αντίχριστος. Αυτή γεννά την αδικίαν, αυτή τρέφει την κακουργίαν, αυτή φθείρει σώματα και ψυχάς. Αυτή καταστρέφει κοινωνίας νεοπαγείς...»

Είπαν κάποιοι αφελώς τον Παπαδιαμάντη απολιτικό, επειδή υπήρξε αποδοκιμαστικός έναντι πολιτικών εκφράσεων του πολιτικού βίου παλαιότερων και νεωτέρων εποχών. Η άρνηση όμως μίας συγκεκριμένης πολιτικής πρακτικής, που μετατρέπει την πολιτική από άσκηση θυσίας σε άσκηση ληστείας, δεν συνιστά έλλειψη πολιτικότητας. Αντίθετα, κανείς δεν υπήρξε τόσο αμείλικτα μαστιγωτικός κατά της πολιτικής των ισχυρών στο βαθμό που υπήρξε ο Παπαδιαμάντης. Ελέγχοντας την πολιτική της πανίσχυρης Βενετίας, που, τηρουμένων των αναλογιών, ήταν ο **πλανητάρχης των τότε καιρών, γράφει στο μυθιστόρημα «Έμποροι των Έθνών»,** που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό **«Μη χάνεσαι»** του Γαβριηλίδη μεταξύ των μηνών **Νοεμβρίου 1882 και Φεβρουαρίου 1883, τα ακόλουθα:**

«Η γενεολογία τής πολιτικής είναι συνεχής και γνησία κατά τους προγόνους. Ή άργία έγένησε την πενίαν. Ή πενία έτεκε την πείναν. Ή αύθαιρεσία έγένησε την ληστείαν. Ή ληστεία έγένησε την πολιτικην. Ίδου ή αύθεντική καταγωγή του τέρατος τούτου. Τότε και τώρα πάντοτε ή αύτή. Τότε διά τής βίας, τώρα διά του δόλου και διά τής ...βίας. Πάντοτε άμετάβλητοι οί σχοινοβάται ούτοι οί Άθίγγανοι, οί γελωτοποιοί ούτοι πίθηκοι (καλώ δ' ούτω τους λεγομένους πολιτικούς). Μαύροι χαλκεΐς κατασκευάζοντες δεσμά διά τους λαούς έν τή βαθυζόφω σκοτία του αιώνιου έργαστηρίου των...».

Μήπως το ίδιο δεν συμβαίνει σήμερα αγαπητοί μου με την πολιτική που ασκούν οι ισχυροί της γης; Μετά από έναν τέτοιο αυστηρό δημόσιο έλεγχο πώς ήταν δυνατόν να μη θεωρηθεί ο Παπαδιαμάντης από δημοπιθήκους και δημοκόλακες της εποχής του σαν αντιδραστικός; Αλλά σ' αυτό έγκειται η βαθεία πολιτική συμπεριφορά του Παπαδιαμάντη ως ανθρώπου. **Προτίμησε να πεινάσει παρά να προσκυνήσει και να υποταχθεί στους ισχυρούς της πολιτικής.** Ο Παπαδιαμάντης έζησε σαν ζητιάνος όχι γιατί του άρεσε να είναι Διογενικός, αλλά γιατί δεν ήταν αγαπητός στον πολιτικό και κοινωνικό μικρόκοσμο της Σκιάθου και των Αθηνών. **Ο Παπαδιαμάντης επείνασε, όχι γιατί δεν εδούλεψε, αλλά γιατί δεν προσκύνησε κανέναν ισχυρό ούτε της πολιτείας, ούτε της εκκλησίας.** Προς όλους ήταν εξ ίσου αυστηρός και όπου έπρεπε ήταν επικριτικός. Αυτό συνιστά τη βαθύτερη πολιτική

ουσία του Παπαδιαμάντη, που ήταν άνθρωπος λαϊκός και γι' αυτό – κι όχι για χρηματισμό – συνέταξε το πρώτο καταστατικό θεσσαλικού αγροτικού συλλόγου, **όπου για την αυτοδιοίκηση γράφει:**

«Το βιβλιάριον τούτο, το περιέχον το Καταστατικόν της νεωστί αποκαταστάσης Κοινότητος του μικρού χωρίου Κοσκινά της Καρδίσης, μοι φαίνεται ως μια αίγλη φωτός, εν φαινόν βήμα, εν εύηχον κήρυγμα προόδου, ευημερίας και αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων. Η αλλαγή εξουσίας και Κυβερνήσεως, και η φυσική εντεύθεν ανωμαλία, ή ζύμωσις η εκ του κομματισμού προερχομένη, η ανεπάρκεια και αφροντισία των Ελληνικών Κυβερνήσεων, των λόγω μεν επαγγελλομένων εκάστοτε την λεγομένη αποκέντρωσιν, πράγματι δε εξασκουσών την συγκεντρωσιν μέχρις αποπνιγμού, και η γειτνίασις του συχνά πλημμυρούντος Παμίσιου, όλα ταύτα συλλήβδην υπήρξαν αφορμή όπως μη διοικῆται καλώς το χωρίον και φθίνη η Κοινότης. Χάρις τω Θεώ ανέτειλε επ' εσχάτων η ευεργέτις πρωτοβουλία νεαρών ευπαιδευτών ανδρών, τέκνων του αυτού χωρίου, εις το πνεύμα των οποίων επήλθε φωτισμός και ευβουλία, προς άρσιν των κακών τούτων». **Αλήθεια, οποία σύμπτωση! Ο τότε συχνά πλημμυρών Πάμισος ποταμός, επλημμύρησε και στις μέρες μας (2020) και προξένησε μεγάλες καταστροφές.**

Απόκλιση από την ορθόδοξη πολιτική παράδοση για τον Παπαδιαμάντη σήμαινε πολιτικό θάνατο του Γένους. Και γι' αυτό ήταν σφόδρα πολέμιος εναντίον αυτών που αρνούνταν την βυζαντινή μας παράδοση, που περισσότερο ίσως κι από πνευματική, είναι παράδοση πολιτική, μέσα από τη θρησκευτική της έκφραση.

Ιδού πως εικονογραφεί το πολιτικό μας πρόβλημα ο Παπαδιαμάντης στο διήγημα του «Λαμπριάτικος ψάλτης» που δημοσιεύθηκε στην Ακρόπολη το 1893:

«Τὸ σημερινὸν ἔθνος δὲν ἐπῆγε, δυστυχῶς, τὸσον ἐμπρός, ὅσον λέγουν αὐτοί. Τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν, τὸ δοῦλον τουλάχιστον, εἶναι ἀκόμη πολὺ ὀπίσω, καὶ τὸ ἐλεύθερον δὲν δύναται νὰ τρέξη ἀρκετὰ ἐμπρός, χωρὶς τὸ ὄλον νὰ διασπαραχθῆ ὡς διασπαρασσεται, φεῦ! Ἦδη. Ὁ τρέχων πρέπει νὰ περιμένῃ καὶ τὸν ἐπόμενον, ἐὰν θέλῃ ἀσφαλῶς νὰ τρέξη· ὁ ἐλεύθερος πρέπει νὰ βοηθῆ τὸν δεσμώτην ἢ πρέπει νὰ τὸν ἀνακουφίσῃ. Ὅσον παρέρχεται ὁ χρόνος, τὸσον τὸ ἐλεύθερον ἔθνος καθίσταται, οἴμοι ἀνικανώτερον, ὅπως δῶση χεῖρα βοηθείας εἰς τὸ δοῦλον ἔθνος». **Ο Παπαδιαμάντης πίστευε πως η επανάσταση του 1821 δεν δικαιώθηκε. Ο λαός που πολέμησε για να βρει την ελευθερία του «απλώς και μόνον μετέλλαξε τυράννου».**

Ο Παπαδιαμάντης έχει μία ολική σύλληψη περί του Γένους. Δεν το βλέπει στα πλαίσια της απελευθερωμένης νότιας Ελλάδος. Γι' αυτόν Γένος είναι το ποίμνιο των Ορθοδόξων που αναγνωρίζει ως πνευματική κεφαλή την Βασιλεύουσα και το οποίο εν πολλοίς παραμένει αλύτρωτο και χρειάζεται χείρα βοήθειας, που δεν είναι μόνο οικονομική και πολιτική ενίσχυση, αλλά πρωτίστως ενίσχυση πνευματική, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει αποκοπή από τις πάτριες ρίζες εν ονόματι κάποιου «εκσυγχρονισμού», που και τότε, όπως και τώρα, ταλανίζει το δύσμοιρο Γένος μας. **Δεν αμφισβητεί την όποια εξέλιξη ο Παπαδιαμάντης, ούτε ξεγράφει τις νεωτερίζουσες τάσεις. Απλώς ρεαλιστικώτατα πιστεύει στην αρχή του «κάθε πράγμα στον καιρό του». Και γράφει:**

«Ἄγγλος ἢ Γερμανὸς ἢ Γάλλος δύναται νὰ εἶναι κοσμοπολίτης ἢ ἄθεος ἢ ὄ,τι δῆποτε. Ἐκαμε τὸ πατριωτικὸν χρέος του, ἔκτισε μεγάλην πατρίδα. Τώρα εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐπαγγέλλεται

χάριν πολυτελείας τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν. Ἄλλὰ Γραικύλος τῆς σήμερον, ὅστις θέλη νὰ κάμη δημοσίᾳ τὸν ἄθεον ἢ τὸν κοσμοπολίτην, ὁμοιάζει μὲ νᾶνον ἀνορθούμενον ἕως ἄκρων ὀνύχων καὶ τανυόμενον νὰ φθάσῃ καὶ αὐτὸς γίγας. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ δοῦλον, ἀλλ' οὐδὲ ἦπτον καὶ τὸ ἐλεύθερον, ἔχει διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του».

Ἡ θρησκεία ἦταν, γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, ἡ πλατεία καὶ ἰσχυρὴ βάση πάνω στην οποία ὀφείλε το Γένος νὰ στηρίξει τὴν πολιτικὴ του. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Παπαδιαμάντης, κάνοντας με τὰ λογοτεχνήματά του, τὴ δική του πολιτικὴ, συμπυκνώνει τὸ πολιτικό/ λογοτεχνικό του δόγμα στα εξῆς:

«Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐν ὄσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω, ἰδίως κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια Ἑλληνικὰ ἔθνη».

Ἐχει λεχθεῖ ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἀδιαφοροῦσε γιὰ τὴν τότε πολιτικὴ πραγματικότητα. Τίποτε ἀναληθέστερο ἀπὸ αὐτό. Τὴν παρακολουθοῦσε ἀγρυπνος καὶ ἀγωνιοῦσε γι' αὐτό. **Ἐγραφε στὴν Ἀκρόπολη τὴν Πρωτοχρονιά του 1896, χρονιά τῆς τελέσεως τῶν Α' Ολυμπιακῶν Αγώνων, τὰ ἀκόλουθα:**

«Ἡμύνθησαν περὶ πάτρης οἱ ἄστοργοι πολιτικοί, οἱ ἐκ περιτροπῆς μητριῶι τοῦ ταλαιπώρου ὠρφανισμένου Γένους, τοῦ ἴσχειν πρὶν, καὶ ἠτεκνωμένου δεινῶς σήμερον;

Ἄμυνα περὶ πάτρης δὲν εἶναι αἱ σπασμωδικαί, κακομελέτητοι καὶ κακοσύντακτοι ἐπιστρατεῖαι, οὐδὲ τὰ σκωριασμένης ἐπιδεικτικότητος θωρηκτά. Ἄμυνα περὶ πάτρης θὰ ἦτο ἡ εὐσυνειδήτος λειτουργία τῶν θεσμῶν, ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοικήσεις, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ καὶ τοῦ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείραντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σήμερον τὸ ἔθνος, καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεωκοπίας.

Τίς ἠμύνθη περὶ πάτρης;

Καὶ τί πταίει ἡ γλαῦξ, ἡ θρηνοῦσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων; Πταίουσι οἱ πλάσαντες τὰ ἐρείπια. Καὶ τὰ ἐρείπια τὰ ἔπλασαν οἱ ἀνίκανοι κυβερνηταὶ τῆς Ἑλλάδος».

Καὶ αὐτὰ τα λέει ὁ πολιτικώτατος Παπαδιαμάντης τὸ 1896 τὴν ὥρα που ἡ Ἑλλάς ζοῦσε τὸ πολιτικὸ μεθύσι που προσέφεραν οἱ Ολυμπιακοὶ ἀγῶνες. **Ἐνα χρόνο μετὰ ἦλθε ἡ ἐπονείδιστη ἡττα τοῦ 1897. Ὁ Παπαδιαμάντης, ἡ γλαύξ που θρηνοῦσε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, εἶχε δικαίωθεῖ. Ἀλλὰ πόσοι ἀκούνε τις γλαυκές τις τότε καὶ τῆς παρούσης ἐποχῆς;**

Σ' ἓνα μελέτημά του περὶ κλήρου καὶ Ἐκκλησίας τὸ 1896 ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραψε:

«Νὰ παύσῃ π.χ. ἡ συστηματικὴ περιφρόνησις τῆς θρησκείας ἐκ μέρους πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐπιστημόνων, λογίων, δημοσιογράφων καὶ ἄλλων. Ἡ λεγομένη ἀνωτέρα τάξις νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας, ἂν θέλῃ νὰ ἐγκληματισθῇ ἐδῶ. Νὰ γίνῃ προστάτις τῶν πατρίων, καὶ ὄχι διώκτρια. Νὰ ἀσπασθῇ καὶ νὰ ἐγκολπωθῇ τὰς ἐθνικᾶς παραδόσεις. Νὰ μὴ περιφρονῇ ἀναφανδὸν ὅ,τι παλαιόν, ὅ,τι ἐγγώριον, ὅ,τι ἐλληνικόν. Νὰ καταπολεμηθῇ ὁ ξενισμός, ὁ πιθηκισμός, ὁ φραγκισμός. Νὰ μὴ νοθεύονται τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ἔθιμα. Νὰ καλλιεργηθῇ ἡ σεμνοπρεπῆς βυζαντινὴ παράδοσις εἰς τὴν λατρείαν, εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ναῶν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν. Νὰ μὴ μιμώμεθα οὔτε τοὺς Παπιστὰς καὶ οὔτε τοὺς

Προτεστάντας. Νὰ μὴ χάσκωμεν πρὸς τὰ ξένα. Νὰ στέργωμεν καὶ νὰ τιμῶμεν τὰ πάτρια. Εἶναι τῆς ἐσχάτης ἐθνικῆς ἀφιλοτιμίας νὰ ἔχωμεν κειμήλια καὶ νὰ μὴ φροντίζωμεν νὰ τὰ διατηρήσωμεν. Ἄς σταθμήσωσι καλῶς τὴν εὐθύνην των, οἱ ἔχοντες τὴν μεγίστην εὐθύνην».

Σφάλλουν αφάνταστα εκείνοι οι οποίοι πιστεύουν ότι ο Παπαδιαμάντης ήταν έξω από τα προβλήματα του καιρού του και του καιρού μας. Αντιθέτως, ήταν βαθύς γνώστης αυτών. Με την «Φόνισσα» θίγει καιρίως το μέγα κοινωνικό πρόβλημα της προίκας. Με το «Ἵπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν», το πρώτο οικολογικό διήγημα της λογοτεχνίας μας, θίγει το πρόβλημα της καταστροφής του περιβάλλοντος και δι' αυτής και του ανθρώπου. Με το ασυλλήπτου δραματικότητας αφήγημα «Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον» θίγει τις φοβερές πληγές της χαρτοπαιξίας και της τοκογλυφίας, την οποία, ως πολιτική λέπτρα στιγματίζει και στο «Ῥεμβασμὸς τοῦ Δεκαπενταυγούστου». Στο πολύ καυστικό «Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Δεσπότη», δεν διστάζει αυτός ο θεοσεβής να γίνει μαστιγωτής της υποκριτικής και άπληστης συμπεριφοράς του ανώτερου κλήρου ή της σιμωνίας την οποία φραγγελώνει αλύπητα στο αφήγημα «Ὁ ἀνάκατος».

Στο σημείο αυτό αξίζει, κρίνεται σκόπιμο, να γίνει μια αναφορά στο διήγημά του «Βαρδιάνος στα σπόρκα» δηλαδή φύλακας στα μολυσμένα πλοία. Το συγκεκριμένο διήγημά του αναφέρεται στην επιδημία της χολέρας του 1865 και δημοσιεύθηκε στην ΕΣΤΙΑ το 1893, όταν μια νέα επιδημία απειλούσε και την Ελλάδα. Στο διήγημά του αυτό η γριά Σκεύω μεταμφιέζεται σε άνδρα και γίνεται «Βαρδιάνος» δηλ. φύλακας στα «σπόρκα» δηλαδή στα καράβια που είχαν μολυνθεί από τη χολέρα, για να βοηθήσει να σωθεί ο γιος της, που «εἰκοσαέτης» «ἄγαμος, ἦτο λοστρόμος μ' ἔν ἐντόπιον καράβι». Ο Παπαδιαμάντης σχολιάζει: «Κακή ὑποψία (καχυποψία), δυσπιστία καὶ ἰδιοτέλεια χωροῦσα μέχρις ἀπανθρωπίας ἐβασίλευε πανταχοῦ. Ὅλα ταῦτα ἦσαν εἰς τό βάθος καὶ ὁ φόβος τῆς χολέρας ἦτο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Θά ἔλεγε τις ὅτι ἡ χολέρα ἦτο μόνο πρόφασις καὶ ὅτι ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἡ ἀλήθεια». Ο Παπαδιαμάντης επίσης γράφει: «Ἐναντίον τῆς χολέρας τοῦ 1865 διετάχθησαν ἐν Ἑλλάδι μακραὶ καὶ αὐστηραὶ καθάρσεις. Τότε τα νεόκτιστα λοιμοκαθατήρια τοῦ τόπου δέν ἤρκεσαν πλέον καὶ δέν ἐκρίθησαν κατάλληλα διὰ τὸν σκοπὸν τῶν καθάρσεων, καὶ διετάχθη πρὸς τοῖς ἄλλοις νά συσταθῆ ἕκτακτον λοιμοκαθατήριον ἐπὶ τῆς ἐρημονήσου Τσουγκριά. Τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου εἶχαν καταπλεύσει ὀλίγα πλοῖα. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ὁ ἀριθμὸς τῶν κατάπλων ἐδιπλασιάσθη... Τὸ δαιμόνιον τοῦ φόβου εἶχε εὖρει ἐπτὰ ἄλλα δαιμόνια πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἶχε λάβει κατοχὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων. Μέγας συνωστισμὸς καὶ σπουδὴ ἀλόγιστος καὶ τυφλὴ φυγὴ εἶχον ἐπέλθει. Ὁ πρῶτος σαστισμὸς τῆς φυγῆς εἶχε συναντήσῃ δεύτερον σαστισμὸν, τὸν σαστισμὸν τῶν ἐπειγόντων μέτρων εἰς ἑλληνικὰ παράλια». Ὅπως ὅλοι αντιλαμβανόμαστε η ιστορία επαναλαμβάνεται με τη μορφή μιας νέας, σημερινής, τραγωδίας για την ανθρωπότητα και για την πατρίδα μας. Σήμερα, φυσικά, η ελληνική πολιτεία, το κράτος μας, ἔδειξε ἕνα αρκετὰ καλὸ πρόσωπο. Ἐγιναν θετικὰ βήματα ἕκτοτε. Ὅμως δέν ἔλειψαν λάθη καὶ ανεπάρκειες. Στο ἴδιο διήγημα του ο Παπαδιαμάντης επισημαίνει: «Δέν λέγω ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου εἶναι κακοί. Ἄλλοῦ ἴσως εἶναι χειρότεροι. Ἄλλὰ τό πλεῖστον κακὸν ὀφείλεται ἀναντιρρήτως εἰς τὴν ἀνικανότητα τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως. Θά ἔλεγε τις ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ ἠλευθερώθη ἐπίτηδες διὰ νά ἀποδειχθεῖ ὅτι δέν ἦτο ἰκανὴ πρὸς αυτοδιοίκησιν». Πρέπει να παρατηρήσουμε ὅμως ὅτι η επιστήμη και ιατρική τότε ήταν πολύ αδύναμες σε σχέση με σήμερα.

Αλλά και με το διήγημά του «Η χολεριασμένη», το οποίο δημοσιεύθηκε το 1901 και αναφέρεται στην επιδημία που έπληξε την Αθήνα το 1854, όπως διηγείται μια γερόντισσα Αθηναία, ο Παπαδιαμάντης είναι λίαν επίκαιρος. «Τότε σάν ἦλθε τό κακό χολεριάστημα κι ἐγώ καί μέ εἶχαν παρατήσει ὄλοι οἱ δικοί μου, ὅπως ὁ ἄνδρας μου κι ὁ ἀδελφός μου... Ἡ γειτονιά ἔρημη, ὁ κόσμος εἶχε φύγει, οἱ αὐλόπορτες κλεισμένες, παράθυρα κλειδομανταλωμένα, ψυχὴ δὲν ἐφαίνετο πουθενά. ...» Στο διήγημά του αυτό αναφέρει χαρακτηριστικά: «... Μένουμε διαιτώμενοι εἰς τὴν οἰκίαν μας, στραβοπατοῦντες ἀπὸ δωμάτιον εἰς δωμάτιον, ὡς ποταμιαία καβούρια, αλιβάνιστοι, αλειούργητοι, ακοινώνητοι, με τὴν ἐλπίδα ὅτι σύντομα θα ἀνθρωπέψουμε καὶ πάλι...» Ουδέν σχόλιο! Το μόνο που θέλω να ευχηθῶ, εἶθε πολὺ σύντομα να ἀνθρωπέψουμε, να γίνουμε κανονικοὶ ἄνθρωποι καὶ πάλι, ἐξερχόμενοι νικητές ἀπὸ τὴν πανδημία του κορωνοϊοῦ.

Ο Παπαδιαμάντης επέλεξε συνειδητῶς τὴν ενασχόληση με τὴ δημοσιογραφία, γιατί ἠθέλε να εἶναι κοντὰ στη φλεγμαίνουσα ζώνη τῆς πολιτικῆς λειτουργίας. Ἦταν μέσα στην ψυχὴ τῆς πολιτικῆς, ὅπως ἦταν καὶ μέσα στην οὐσία τῆς ζωῆς, ἀλλὰ δὲν τον ἐνδιέφερε ἡ προβολή. Δὲν τον ἐνδιέφερε ἀκόμη ἡ πολιτικὴ τῶν λόγων, ἡ πολιτικὴ του θεάματος. Ἀπεχθανόταν τον λογοκοπικὸ δημαγωγισμό. **Γράφει σ' ἓνα μικρὸ ἀφήγημα τοῦ 1907, τὸ «Ἐπιμηθεῖς εἰς τὸν βράχον» τα ἀκόλουθα σωστά για τὶς προτιμήσεις του λαοῦ:** «Θέλει δυστυχῶς λόγο, καὶ πολλοὺς λόγους μάλιστα... θέλει κάτι ὡσὰν θέαμα, καὶ τὰ θέλει ὅλα λογοκοπικὰ καὶ θεατρικὰ. Καὶ δι' αὐτὸ ὅσοι βγάζουν λόγους πεντάρικους ἢ δεκάρικους εὐδοκιμοῦν εἰς τὸ πλῆθος· καὶ δι' αὐτὸ... τὸ προκόψαμε» (Α, 467). Καὶ ἄς μου πει οἰποιοσδήποτε (ἐντὸς εἰσαγωγικῶν) «προοδευτικὸς», ποῖος εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφέας μας, που ἐθίξε τὸ πρόβλημα τῶν ναρκωτικῶν, ἀν αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης με τὸ ἀληθινὰ συγκλονιστικὸ ἀφήγημα «Κοινωνικὴ ἁρμονία», που δημοσιεύτηκε τὸ 1906; Ποῖος ἐθίξε πρῶτος τὴν κοινωνικὴ διάσταση τῆς πορνείας, ἀν ὄχι ὁ Παπαδιαμάντης με τὸ τολμηρότατο για τὴν ἐποχὴ του «Τὸ Ἰδιόκτητο»; Ποῖος εἶναι ὁ πρῶτος λογοτέχνης μας, που ἐστιγμάτισε τὸν διχασμὸ που **συνεπάγεται, ὄχι ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ ὁ κομματισμὸς, ἀν αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης, με τὸ ἀνεπανάληπτο διήγημα «Τὰ δύο τέρατα», που γράφτηκε τὸ 1909; Ἀρκεῖ μόνο μία περικοπὴ ἀπὸ αὐτό:** «Ὅλα τὰ ἐκλογικὰ ἀκάθαρτα δαιμόνια εἶχον ἐξαπολυθῆ εἰς τὸν δρόμον τὴν χρονιὰν ἐκείνην. Ἡ πλουτοκρατία εἶχε συμμαχήσει με τὴν ὀχλοκρατίαν· τὸ τέρας τὸ κίτρινον εἶχε καλέσει εἰς βοήθειαν τὸ ἄλλο τέρας τὸ κόκκινον. Ἐνας ἄλλος παπᾶς γιὰ νὰ μὴ ἐκτεθῆ ἐμφανῶς εἶχε ἀπλώσει στὸ μπαλκόνι του ὅλα τὰ κόκκινα κιλίμιά του, τάχα γιὰ νὰ ἀερισθοῦν!»

Κάποιοι επικριτῆς του Παπαδιαμάντη ἔχουν παρατηρήσει ὅτι ὁ Σκιαθίτης πεζογράφος, καὶ ὅταν ἀκόμη ἀσχολεῖται με τὴν πολιτικὴ, εἶναι πάντα επικριτικὸς, γιατί δὲν πιστεύει στην πολιτικὴ καὶ δὲν ἔχει ὄραμα πολιτικὸ. **Ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ παρατήρηση εἶναι λάθος φρικτὸ, που ἀδικεῖ τὸν Παπαδιαμάντη, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε καμία δυσκολία να τιμῆσει τὴ μνήμη του Χαριλάου Τρικούπη δύο φορές, δίνοντας μάλιστα τὸ καλύτερο πολιτικὸ πορτραῖτο του Μεσολογγίτη πολιτικοῦ.** Ἀσφαλῶς ὁ Σκιαθίτης συγγραφέας ἦταν σφοδρὸς πολέμιος τῆς μικροπολιτικῆς· **εἶχε ὅμως ὄραμα μεγάλης πολιτικῆς;** Το ὄραμα ἐνός μεγάλου ἔθνους, ἀλλὰ πραγματωμένου με ἄλλες μεθόδους καὶ ἄλλη ἰδεολογία ἀπὸ αὐτὴ που ἐπίσημα ἐξέφραζε ἡ πολιτικὴ τῆς Αθήνας. Ἡ πολιτικὴ τῆς Μεγάλῆς Ἰδέας ἐκφραζόταν τότε καὶ μετὰ, με τὴν πρακτικὴ ἀποσπάσεως ἐδαφῶν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αυτοκρατορία. Για τὸν Παπαδιαμάντη, μέσα στον ὁποῖο υπερίσχυε ἡ πολιτικὴ παράδοση του Βυζαντίου, ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ ἔπρεπε να εἶναι ὄχι πολιτικὴ ἀποσπάσεως ἀλλὰ κληρονομιάς. Οἱ Ἕλληνες, συνετὰ πολιτευόμενοι, θα ἦσαν οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι τῆς καταρρέουσας ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας. Ὁ Παπαδιαμάντης, βαθύτατα χριστιανὸς καὶ ὡς προς τὴν ἰδιοσυστασία του Ῥωμῖος, ἐβλεπε τὸ

εθνικό πρόβλημα με μία ευρύτερη προοπτική, που περιείχε όλους τους Χριστιανούς της Βαλκανικής και της Ανατολής. Η **Ρωμισσύνη του δεν προσέκρουε στην Ελληνοσύνη του. Οι Έλληνες έπρεπε να είναι η μικρά ζύμη που θα ζυμούσε όλο το φύραμα των λαών και θα τους έδινε ένα όραμα πολιτικό.** Ο Παπαδιαμάντης, κι αν δεν ήταν πολιτικός, έβλεπε ωστόσο ότι ο Ελληνισμός μπορούσε να εκταθεί έως εκεί που υπήρχε συμπαγής εθνολογική βάση. Αντίθετα, η ιδέα της Ρωμισσύνης, εμπιέροντας και την ελληνοσύνη, είχε μία διάσταση ευρύτερη, σχεδόν οικουμενική. Δυστυχώς, ο Δυτικισμός δεν μας επέτρεψε να διαμορφώσουμε μία ανατολική πολιτική – έστω κι αν στόχος μας πολιτικός ήταν η Ανατολή. Γι' αυτό ο Παπαδιαμάντης αποστρεφόταν την τρέχουσα πολιτική και τις τότε υπό την επήρεια της Δύσης διαμορφούμενες κοινωνικές και πολιτικές αξίες. Έβλεπε τους ομοεθνείς του να αγωνίζονται να γίνουν μικροί, ενώ η ιστορική τους αποστολή ήταν να γίνουν μεγάλοι. Βεβαίως 16 μήνες μετά το θάνατό του η Ελλάς είχε διπλασιασθεί εδαφικά και δέκα χρόνια μετά το θάνατό του είχε τριπλασιασθεί. Η αύξηση όμως αυτή ήταν στρατιωτική κι όχι πολιτική, όπως θα ήθελε ο Παπαδιαμάντης. Γι' αυτό η Μεγάλη Ιδέα πνίγηκε στις όχθες του Σαγγάριου και στις ακτές της Ιωνίας. Ο Παπαδιαμάντης, όπως αργότερα ο Ίων Δραγούμης, έβλεπε το ζήτημα διαφορετικά. Μία άλλη χριστιανική αυτοκρατορία θα διαδεχόταν τη μουσουλμανική και θα έδινε νέα πνοή στους υποταγμένους λαούς, μηδέ των Σλάβων, των Αλβανών και των Μουσουλμάνων εξαιρουμένων. Δεν φοβόταν την Ανατολή ο Παπαδιαμάντης, ούτε το Βορρά, φοβόταν τη Δύση για τις μικρές αξίες που προωθούσε στο χώρο μας, αξίες που έκαναν τον Έλληνα από λαϊκό άρχοντα και λαϊκό νοικοκύρη να γίνεται μικρόψυχος και χρηματόφιλος αστός. Ένα κλάσμα ανθρώπου.

Σ' ένα μικρό – σχεδόν ελάχιστο – αφήγημα που έγραψε το 1907, υπό τον περίεργο τίτλο «Η κάλτσα τής Νώενας», υπάρχει σαν καταληκτική η καταπληκτική ερωτηματική φράση:

«Έως πότε θα είμεθα άχαρακτήριστοι Γραικύλοι;»

Ιδού, λοιπόν, το πολιτικό μας πρόβλημα, όπως το έθεσε τότε και για τώρα ο Παπαδιαμάντης· γιατί το ερώτημα τούτο παραμένει και τώρα επίκαιρο.

Αυτός ήταν ο Παπαδιαμάντης. Ένας μεγάλος συγγραφέας, ο μεγαλύτερος Έλληνας συγγραφέας όλων των εποχών και μεγάλος πνευματικός άνθρωπος, που έζησε μία ζωή στα πλαίσια της αγιοσύνης, έχοντας για συντροφιά την απέραντη αγάπη του για τους φτωχούς ανθρώπους του νησιού του και της πόλης, τον άσβεστο έρωτά του προς τη φύση, και τη θρησκευτική λατρεία του προς τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας μας. Υπήρξε πνευματικός και ηθικός εργάτης, αγωνιστής της προόδου, της ενημερώσεως, της δικαιοσύνης.

**Λάζαρος Κυρίζογλου
Δικηγόρος
Δήμαρχος Αμπελοκήπων – Μενεμένης
Α΄ Αντιπρόεδρος Κεντρικής Ένωσης
Δήμων Ελλάδος**